

Semantika bibliografskih jezika

Kompar, Tena

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:909613>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za informacijske znanosti

Tena Kompar

Semantika bibliografskih jezika

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Kornelija Petr Balog

Komentor: dr. sc. Kristina Feldvari

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za informacijske znanosti

Tena Kompar

Semantika bibliografskih jezika

Završni rad

Društvene znanosti - Informacijske i komunikacijske znanosti - Informacijski
sustavi i informatologija

Mentor: prof. dr. sc. Kornelija Petr Balog

Komentor: dr. sc. Kristina Feldvari

Osijek, 2017.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	4
1. UVOD	5
2. BIBLIOGRAFSKI JEZICI.....	5
3. SEMANTIKA U KONTEKSTU LINGVISTIKE.....	8
4. SEMANTIKA BIBLIOGRAFSKIH JEZIKA.....	8
4.1. RELACIJSKA SEMANTIKA.....	9
4.2. REFERENCIJALNA SEMANTIKA	11
4.3. KATEGORIJSKA SEMANTIKA.....	13
5. SINTAKTIČKI SUSTAV ZA PREDMETNO OZNAČIVANJE (SSZOP)	14
6. LIBRARY OF CONGRESS SUBJECT HEADINGS (LCSH)	16
7. SEARS LIST	17
8. ZAKLJUČAK	17
LITERATURA.....	19

SAŽETAK

U ovome radu pisat će se o važnosti semantike bibliografskih jezika, odnosno ukazati će se na važnost semantike za razumijevanje značenjske strukture u jezicima. Uvodni dio sadrži informacije o tome što je bibliografska klasifikacija te što su jezici i kakve vrste jezika postoje. U prvome dijelu govorit će se o tome što su bibliografski jezici uopće, čemu služe te kako se dijele. Iako je tema rada semantika, dana su pojašnjenja preostale tri strukture jezika (rječnik, sintaksa i pragmatika) jer su neophodne za potpuno razumijevanje semantike kao takve. Drugi dio rada odnosi se na semantiku u kontekstu lingvistike kako bi se lakše shvatila semantika bibliografskih jezika o kojoj se dalje opširnije piše, a nakon čega slijedi podjela semantike na referencijalnu, relacijsku i kategorijsku te su dana detaljna objašnjenja i primjeri svake za lakše razumijevanje. Nakon toga slijedi dio koji se odnosi na jedan hrvatski (Sintaktički sustav za označivanje predmeta) primjer budući da je nastao u okviru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te se koristi u nekoliko hrvatskih knjižnica i dva strana primjera (Library of Congress Subject Headings, Sears List) semantike bibliografskih jezika jer su jako korišteni na području Velike Britanije i SAD-a.

Ključne riječi: bibliografski jezici, semantika, SSZOP, LCSH, Sears List

1. UVOD

Budući da je današnje doba nazvano vremenom eksplozije informacija i da se broj dostupnih informacija svakim danom povećava¹, a knjižnice su te koje potiču učenje i usvajanje onoga što su drugi otkrili, pojavila se potreba za efikasnim i kvalitetnim organiziranjem svih informacija, a jedan od glavnih razloga je olakšavanje pristupa istim.² Knjižnice ne samo da moraju okupiti znanje koje je dostupno nego ga moraju i pravilno organizirati i opisati kako bi korisnici što lakše došli do potrebne informacije, a jedan od načina za to je bibliografska klasifikacija. Ona predstavlja način organizacije informacija u stručne skupine koje su prethodno utvrđene, a s ciljem da se izradi raspored sadržajnih informacija u fondu određene knjižnice kako bi svi korisnici lakše pronašli potrebnu informaciju.³ Od velike su važnosti bibliografski jezici koji na jednome mjestu okupljaju sve informacije koje su na bilo koji način povezane. Osim bibliografskih jezika postoje i prirodni jezici koji se od bibliografskih razlikuju s obzirom na rječnik, semantiku, sintaksu i pragmatiku. Različiti bibliografski jezici razvili su različite stupnjeve složenosti rječnika, semantike, sintakse i pragmatike, a sve s ciljem da se prirodni jezik transformira u bibliografski.⁴

2. BIBLIOGRAFSKI JEZICI

Svaku informaciju koju se organizira potrebno je dodatno opisati, odnosno izraditi opis same informacije i njezina pojavna oblika. Tradicionalno su opisi zabilježeni u bibliografskim zapisima, a jezik koji se rabi za izradu bibliografskih zapisa naziva se bibliografski jezik. On je zamišljen kao jezik posebne namjene koji se upotrebljava na temelju posebne skupine pravila, a koji konkretno opisuje informacijske entitete i temeljna mu je funkcija prenošenje informacije o informaciji korisnicima. Dakle, bibliografski se jezik rabi za opisivanje onoga o čemu je u

¹ Horvat, A. *Knjižnični katalog i autorstvo*. Rijeka : Benja, 1995., str. 17.

² Buckland, M. *Preoblikovanje knjižničnih službi i usluga : program*. Lokve, Rijeka : "Benja" : Gradska knjižnica Rijeka, 2000., str. 19.

³ Leščić, Jelica. *Klasifikacija i predmetno označivanje : priručnik za stručne ispite*. Zagreb : Naklada Nediljko Dominović, 2007., str. 15.

⁴ Usp. Svenonius, Elaine. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Lokve: Naklada Benja, 2005., str. 55.

određenom djelu riječ, a ciljevi koje mora ostvariti su ciljevi okupljanja dokumenta koji imaju jednak informacijski značaj te usmjeravanje kretanja korisnika u ukupnosti dostupnog znanja. Kako bi se ostvarila ta dva cilja, jezik mora biti izrađen na način da olakša pronalazak potrebnih dokumenata, a što će biti provjereno kroz dvostruke mjere odziva i točnosti te mora biti pravilno strukturiran kako bi znanje bilo povezano i lako dostupno. Prema vrsti umjetan je jezik koji ne posjeduje nedostatke prirodnog jezika i koji može osigurati sustavan pristup informacijama u bilo kojem obliku.⁵

Bibliografski se jezici dijele na one koji opisuju samu informaciju i one koji opisuju njezin javni oblik, odnosno na jezik djela i dokumenta. Intelektualni atributi autor, naslov, izdanje i predmet biti će opisani pomoću jezika djela i oni ne ovise o pojavnim oblicima informacije za koju se izrađuje opis. S druge strane, attribute koji se odnose na javni oblik informacije (izdavač, mjesto i datum izdavanja, veličina, medij, ...) opisuje se pomoću jezika dokumenta. Što se daljnje podjele bibliografskih jezika tiče, jezik djela i dokumenta dalje se dijele prema bibliografskim odnosima koje prepoznaju: jezik djela – jezik autora, jezik naslova, jezik izdanja i jezik predmeta (klasifikacijski jezik i jezik predmetnog označivanja); jezik dokumenta – jezik proizvodnje, jezik nositelja, jezik mjesta. Dok se u jeziku djela s autorom postupa kao s atributom informacije, u jeziku autora on će predstavljati entitet. Iako je tradicionalna bibliografska praksa neke od svojih temeljnih pojmova poput autora i predmeta smatrala i atributima i entitetima, danas je tako da to je li nešto prikazano kao atribut ili entitet ovisi isključivo o gledištu katalogizatora ili namjeri.⁶

Sastavni dijelovi bibliografskog jezika su rječnik, semantika, sintaksa i pragmatika. Rječnik je skup jednostavnih i složenih pravila koja služe za dodavanje vrijednosti entitetima, atributima i odnosima. Točnije, on predstavlja zbirku naziva koji su odobreni za uporabu. Svi ti nazivi bibliografskih jezika imaju različita imena, u jezicima predmeta nazivaju se ključnim riječima, deskriptorima, nazivima predmetnog označivanja ili klasifikacijskim oznakama, a u jezicima djela i jezicima koji služe za opisivanje materijalnih atributa dokumenata nazivaju se podatkovnim elementima ili metapodacima. Što se pravila koja upravljaju rječnikom bibliografskog jezika tiče, njihova je namjena da osiguraju jamstvo ili opravdanost za uvođenje određenih pojmova u rječnik. Kriteriji za uvođenje pojmova u rječnik odnose se prvenstveno na izvor iz kojeg se mogu prenijeti te oblike koji moraju usvojiti, a nakon toga se primjenjuju kriteriji jamstva predložka, jamstva uporabe i strukturnog jamstva. Pravilo usvajanja određenog oblika

⁵ Isto, str. 53.

⁶ Isto, str. 54.

pojma odnosi se na odabir između alternativnih elemenata rječnika poput autorova stvarnog imena i pseudonima kojeg koristi te se također određuje jezični oblik imena, način na koji će se pisati velika i mala slova i kako će se pojam kratiti. Dvije su vrste naziva od kojih se sastoji rječnik bibliografskog jezika: izvedeni nazivi i dodijeljeni nazivi. Izvedeni se nazivi preuzimaju u izvornim obliku s dokumenta, opisuju entitete njihovim vlastitim nazivima, odnosno jezikom autora, a predstavljaju još i opisne elemente metapodataka. Dodijeljeni su nazivi oni koji nastaju putem normalizacije izvornih naziva, entitete opisuju putem normaliziranih naziva i nadziranog rječnika kako bi se uspostavili odnosi između entiteta, a određuju se još kao i metapodaci koji organiziraju i koji postoje zbog izgradnje bibliografskog univerzuma. Semantika bibliografskog jezika bavi se odnosima i značenjima između npr. imena (npr. Voltaire i François Marie Arouet) i naziva predmeta (Okrugla kupola i Lukovičasta kupola). Tri su vrste semantike, a o kojima će se opširnije pisati dalje u radu: relacijska, referencijalna i kategorijska semantika. Sintaksa je dio bibliografskog jezika koji se odnosi na jezična pravila pomoću kojih se određuje redosljed kojim se pojedini rječnički elementi jezika povezuju u veće cjeline. Pojam veće cjeline odnosi se, u prirodnim jezicima, na sintagme ili rečenice, a u kontekstu bibliografskih jezika označava iskaze, nizove ili predmetne odrednice. Dakle, kao što je u prirodnom jeziku gramatički točna rečenica ona koja je sastavljena s obzirom na sintaktička pravila prirodnog jezika, tako je i u bibliografskome jeziku dobro oblikovana predmetna odrednica ili niz ona koja se podvrgava pravilu bibliografske sintakse. Jedno od takvih pravila je pravilo „konkretna stvar:proces“, pa je tako „Glazbeni instrument:sviranje“ primjer iskaza koji je gramatički točan pa tako čini ispravno oblikovan niz u jeziku predmetnog označivanja. Posljednji je dio strukture bibliografskih jezika pragmatika koja se bavi načinom primjene bibliografskog jezika. Jedan od primjera pravila za primjenu bibliografskog jezika je kataložno pravilo koje kaže da katalogizator ne smije izmisliti informaciju o izdanju ukoliko se ista ne nalazi na dokumentu koji je opisivan. Isto tako, katalogizator treba, pri opisivanju dokumenta, upotrijebiti najopćenitiju odrednicu koja bi bila prikladna za opisivanje predmeta djela. Dakle, sva pravila kojima se propisuju uvjeti i načini izrade novih zapisa, pravila kojima se opisuje količina podataka koji se unose u opis te pravila o količini deskriptora koji se izrađuju za dokumente dio su pragmatike. Kada govorimo o pojedinim bibliografskim jezicima, svaki od njih upotrebljava specijalizirani rječnik i određenu vrstu semantike, sintaksu upotrebljavaju samo jezici djela i predmeta, a dok većina jezika, osim Deweyjeve decimalne klasifikacije, ima slabo razvijenu pragmatiku.⁷

⁷ Isto, str. 55.

3. SEMANTIKA U KONTEKSTU LINGVISTIKE

U kontekstu lingvistike semantika se definira kao znanost o značenju. Točnije, semantika predstavlja granu lingvistike koja se bavi proučavanjem pojedinih riječi, njihovih oblika te grupacija.⁸ Osim oblika i grupacija riječi, semantika se bavi proučavanjem značenja pojedinih izraza u jeziku. Iako se bitno razlikuje od sintakse i pragmatike, semiologija joj je jako bliska zato što se obje odnose na probleme označavanja i na načine pridruživanja značenja određenim znakovima.⁹

4. SEMANTIKA BIBLIOGRAFSKIH JEZIKA

Kao što je već spomenuto prije, bibliografski se jezici temelje na prirodnima, a od njih ih razlikuje uporaba semantičkih struktura koje služe za normaliziranje rječnika. Semantika se, u kontekstu bibliografskih jezika, bavi proučavanjem značenja, tj. odnosima različitih značenjskih strukturi koje su sastavni dijelovi bibliografskih jezika. Tri su različite strukture koje određuju pravila koja upravljaju semantikom bibliografskog jezika: relacijska semantika, referencijalna semantika i kategorijska semantika. Relacijska se semantika bavi problemom sinonima, a osnovni joj je cilj povezivanje naziva sa sličnim ili srodnim značenjima. S druge strane, referencijalna semantika bavi se problemom homonima i sastoji se od određenih metoda za ograničavanje referenata naziva tako da svaki prihvaćeni naziv ima jedinstveno značenje. Kategorijska se semantika bavi fasetama, odnosno gramatičkim kategorijama na koje se rječnik dijeli. No, sve tri vrste pomažu u povećanju vjerojatnosti da će nazivi koje korisnici budu koristili prilikom stvaranja upita povećati točnost pretraživanja te da će korisnici pronaći isključivo one dokumente koji su im potrebni. Kako bi se te strukture provele, potrebno je normalizirati prirodni jezik tako što će se uvesti normativni nadzor ili rječnik. To će pomoći kod uklanjanja proturječja površinske strukture koja sprječava učinkovito pronalaženje informacija.¹⁰

⁸ AniĆ, Vladimir. Veliki rječnik hrvatskog jezika. Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 1388.

⁹ Berruto, Gaetano. *Semantika*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1994., str. 9.

¹⁰ Kolbas, Irena. *Načela izrade jezika za predmetno označivanje*. // Hrčak - portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, 49-50 (2000), str. 154-159. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/35613> (2016-07-12)

4.1. RELACIJSKA SEMANTIKA

Kako bi se spriječio neuspjeh kod dobivanja odziva pri pretraživanju te razbacanost dokumenata koji sadrže iste informacije od velike je važnosti uvođenje pravila koja nadziru sinonimnost, a ta su pravila dio relacijske semantike. Predmetni jezici ukazuju na tri vrste odnosa: sinonimiju, hijerarhiju i blisko srodstvo. Sinonimija ili odnos istoznačnosti predstavlja odnose između dvaju ili više varijanta oblika. Osnovno je svojstvo takvih izraza da su simetrični, povratni, prijelazni te da oblikuju skup istoznačnosti pa su stoga zamjenjivi u svakom okruženju kako bi korisnik prilikom pretraživanja jednog pojma dobio sve potrebne dokumente koji se mogu pronaći putem pretraživanja nekog drugog, istoznačnog pojma. Dakle, čak ako korisnici i žele isključivo jedan dokument, opet imaju pravo prikaz svih ostalih koji bi im mogli biti jednako potrebni. Hijerarhijski su odnosi sredstva za optimizaciju točnosti i odziva, odnosno naj snažnije sredstvo za kretanje domenom znanja. „Njihova djelotvornost u ispunjavanju tih funkcija proizlazi iz njihove činjenice da se na određeni objekt ili pojam može upućivati s različitih razina određenosti, kao što su namještaj, stolica, kuhinjska stolica.“¹¹ Takav se odnos naziva odnosom rod-vrsta, a osim njega postoje još odnosi cjelina-dio (Fizika i Mehanika, Optika, Toplina, ...) i nominalni odnos zemljopisno područje-uže područje (Sjedinjene Američke Države i Kalifornija). Treći oblik odnosa srodni su pojmovi koji mogu biti jednako efikasni kao istoznačni ukoliko pridonose okupljanju ako je pretraživanje dvosmisleno. Tradicionalno, srodni se izrazi povezuju uputnicama koje imaju oblik Vidi ili RT (Related Term = Srodni pojam), kao npr. Čamci Vidi i Brodovi ili Čamci RT Brodovi.¹² Iako treći u nešto manjoj mjeri, prva dva odnosa nastaju iz odnosa značenja koja se mogu pronaći u leksikonima ili rječnicima prirodnih jezika. Većina se definicija u rječniku prirodnog jezika osvrće na hijerarhijske odnose koji su okosnica definicije još od Aristotelova vremena, a tezaursi i klasifikacije se, iako ih često zanemaruju i uključuju neleksičke odnose, temelje na tim odnosima.¹³

Relacijska semantika bavi se odnosima dvaju ili više pojmova koji označavaju istu stvar. Najčešći, ali ne i jedini, način rješavanja problema sinonimnosti je uvođenje jednog izraza kao mjerodavnog te upućivanje drugih izraza na njega pomoću uputnice Vidi ili Upotrijebi (npr. Moliere . Vidi Jean-Baptiste Poquelin). Uspostava uputnica ipak ne predstavlja jedini način

¹¹ Usp. Svenonius, Elaine. Nav. dj., str. 160.

¹² Isto, str. 157-158.

¹³ Svenonius, Elaine. Nav. dj., str. 57.

rješavanja problema istoznačnosti. U slučaju da dođe do istoznačnosti kod recimo jednine i množine određenog pojma, uvodi se pravilo koje razlikuje brojive imenice od nebrojivih. Dakle, ukoliko se za naziv nekog referenta može upitati „Koliko ima? (Koliko ima riba?), naziv „riba“ će se izraziti u množini. S druge strane, ako se postavi pitanje „Koliko?“ (Koliko mlijeka?), naziv će se izraziti u jednini. Još je jedan način za postupanje s istoznačnim pojmovima, a naziva se sadržajnim označivanjem gdje npr. svaki sinonim u klasifikacijskom kazalu upućuje na istu klasifikacijsku oznaku te se time uklanja potreba za njihovim povezivanjem. Osim problema povezivanja istoznačnih pojmova, postoji i problem odabiranja pojmova koji su istog značenja. Problem je taj da postoje pojmovi koji se odnose na gotovo istu stvar, ali se ipak razlikuju u značenju zbog prisutnosti emotivnih prizvuka koji im mijenjaju značenje (Gerila i Borci za slobodu). Dakle, za korisnika koje ne uočava razliku između takvih izraza bi povezivanje istih bilo korisno. S druge strane, kada bi znanstvenik pretraživao jedan od tih pojmova, za njega bi se preciznost pretraživanja smanjila jer su njemu razlike između izraza jako važne. Kada su izrazi odabrani, klasificirani i nakon što im je uklonjena dvosmislenost, slijedi uspostava međusobnih odnosa značenja u normaliziranom predmetnom rječniku. Taj će skup odnosa značenja zapravo činiti relacijsku semantiku koja će postati osnovno sredstvo za zadovoljavanje zahtjeva odziva cilja okupljanja. Kako bi se skup odnosa značenja što kvalitetnije izradio potrebno je uspostaviti odnose istoznačnosti između sinonima, ali gotovo svi predmetni jezici to rade na način da uspostave hijerarhijske odnose te odnose srodnih naziva, odnosno ne samo da okupljaju djela istog predmeta nego i djela koja su gotovo istog predmeta.¹⁴ Osim odnosa između određenih izraza jako su važni i hijerarhijski odnosi koji rješavaju problem podređenih i nadređenih pojmova kod pretraživanja, a kojima se predmetni jezici obilato služe. Primjer najbolje napravljene konstrukcije putem hijerarhijskih odnosa su univerzalni klasifikacijski jezici koji se rabe za kreiranje ukupnosti znanja.¹⁵

¹⁴ Isto, str. 153-155.

¹⁵ Isto.

4.2. REFERENCIJALNA SEMANTIKA

Budući da bibliografski jezik sadrži iste izraze različitog značenja, dolazi do nepouzdanosti prilikom pretraživanja informacija, odnosno zbog takvih se izraza pri pretraživanju pronalaze i neželjeni dokumenti. Sredinom 20. st. Samson Low se žalio na to da su kategorije namijenjene klasifikaciji knjiga previše široke te da je jako teško pronaći knjigu o željenom predmetu. On je taj problem riješio opisivanjem dokumenta s posebnim riječima koje su se nalazile u naslovu dokumenta. Iako se taj pristup na prvu čini efikasnim, danas bi vjerojatno napravio još veći problem jer je broj izraza koji imaju više od jednog značenja velik. Stoga, cilj je i bibliografskih i prirodnih jezika odrješiti dvosmislenost pojmova u rječniku, a referencijalna semantika odnosi se na pravila koja služe za ograničavanje značenja ili referenata izraza, odnosno sredstva za kontroliranje rječnika kako bi svaki izraz upućivao na isključivo jednu stvar.¹⁶

Izrazi u bibliografskom jeziku razlikuju se od onih u prirodnom po tome što oni ne ukazuju na objekte iz stvarnog svijeta, nego na predmete. Dakle, pojam mačka ne ukazuje na stvarne mačke nego na skup svih dokumenata koji su sadržajno isti, a govore o mačkama. Druga razlika između prirodnog i bibliografskog jezika je ta što proširenje u prirodnom jeziku označava skup entiteta označenih tom riječju, npr. skupina koja se sastoji od više mačaka, a dok proširenje u kontekstu bibliografskih jezika označava skup svih dokumenata o mačkama. Kao što je već spomenuto, niz znakova može imati više značenja. Tako postoje homonimi kod kojih su različiti referenti niza znakova potpuno različiti (npr. vlak kao željeznička kompozicija i vlak kao sila pozetanja) i polisemi kod kojih su različiti referenti usko povezani (višeznačnosti riječi sustav), tj. Homonimi su riječi pisane ili izgovorene na isti način, ali različitog su značenja, a polisemi se od homonima razlikuju po tome što oni imaju više etimoloških srodnih značenja.

Problem homonimije tradicionalno se rješava tako da se takvi izrazi podijele na nekoliko pojedinačnih referentnih izraza uporabom kvalifikatora. On je sastavni dio pojma, kako za sadržajno opisivanje, tako i za pretraživanje. Dakle, pored izraza se u zagrade piše kvalifikator koji predstavlja označitelja ili modifikatora i koji s predmetnom odrednicom čini cjelinu, pruža dodatnu informaciju o predmetnoj odrednici te ju pobliže opisuje. Na taj bi način pojedinačni izraz Venera postao Venera (Planet) i Venera (Grčka boginja), a izraz Kosa bi postao Kosa (Dio tijela) i Kosa (Alat). Problem je dodavanja kvalifikatora taj što riječi koje se koriste kao

¹⁶ Isto, str. 56.

kvalifikatori ne bi smjele po vrsti biti homonimi niti složeni pojmovi koji se mogu izraziti pridjevskim odrednicama. Isto tako, pravilo iz uputa za Predmetne odrednice Kongresne Knjižnice (LCSH) kaže da bi kvalifikatori trebali poprimiti oblik naziva znanstvena područja iz kojeg proizlaze, no neke klasifikacije poput Deweyjeve decimalne klasifikacije nalažu da se nazivi znanstvenih područja ne smiju koristiti kao kvalifikatori. Veliko pitanje koje se postavlja odnosi se na homonimiju osobnih imena. Ona se rješava također pomoću kvalifikatora, ali su u tim slučajevima kvalifikatori godina rođenja i smrti osobe, npr. John Smith postaje Smith, John., 1832.-1999. i Smith, John, 1903.-1986..¹⁷

Osim dodavanja kvalifikatora postoje i drugi načini rješavanja problema homonimije, a prvi od njih je određivanje domene rječnika. Ukoliko je nadzirani rječnik tezaurusa već ograničen na određenu domenu, ta domena sama ograničava sve moguće referente svojih izraza. Ograničavanje domene nije moguće u abecednim i klasifikacijskim jezicima u kojima se domena može ograničiti samo ako bi se ti jezici klasificirali s obzirom na discipline pa bi se tada mogla koristiti analogna metoda dodavanja hijerarhije. Problem ograničavanja domene krije se u tome što ona ograničava i kompatibilnost rječnika, tj. njegovu sposobnost da se u potpunosti prevede na druge nadzirane rječnike te se upotrebljava zajedno s njima. Jedna od smjernica za rješavanje tog problema je da, čak i ako dođe do upotrebe višereferencijskih izraza s osobitim značenjem unutar rječnika, ju se ipak treba kvalificirati s ciljem da se poveća kompatibilnost. Dodavanje napomena izrazima treći je način ukidanja dvosmislenosti višereferencijskih izraza. Svrha je napomena objašnjavanje uporabe naziva unutar konteksta određenog predmetnog jezika, a mogu biti raznih oblika, ovisno o tome pripadaju li abecednom ili klasifikacijskom jeziku. U abecednom jeziku nazivaju se napomenama o opsegu, kratke su i često u obliku formule ili definicije, a svrha im je da razlikuju blisko srodne nazive te tehnička značenja od općih. S druge strane, klasifikacijski jezici imaju, uz napomene o opsegu, mnoštvo drugih napomena. Deweyjeva decimalna klasifikacija upotrebljava preko 12 vrsta napomena (napomene o klasificiranju uz određenu oznaku, napomene o definicijama, ...) kako bi opisala što pripada kojoj skupini i kako bi se skupina razlikovala od onoga što sadrže određene blisko srodne skupine. Važno je za napomenuti da napomene čine sastavni dio pragmatike zato što daju savjete o promjeni i utvrđivanju uporabe. Osim napomena, abecedni i klasifikacijski jezici koriste i metodu dodavanja hijerarhijskih struktura. Iako postoji više vrsta hijerarhijskih struktura, dvije se koriste za rješavanje problema dvosmislenosti: hijerarhija rod-vrsta i perspektivna hijerarhija. Hijerarhija rod-vrsta koristi se u definiciji i logici, dakle u njoj opći nazivi daju imena

¹⁷ Isto.

skupinama. Tako je recimo Pas prema značenju pojma oznaka za skupinu svih pasa, a navođenjem roda koji ga uključuje (Canidae) te svim posebnostima razlikuju se članovi njegove skupine od svih članova neke druge skupine. Hijerarhijska struktura rod-vrsta uvijek je valjana i po definiciji istinita. S druge strane, perspektivna hijerarhija nema logičke osobine hijerarhije rod-vrsta, nego se njezina vrijednost nalazi u točki gledišta, odnosno između objekta i aspekta pod kojim ga se promatra. Recimo, u DDC-u se pojam kukac može promatrati kao štetočina, prijenosnik bolesti, hrana itd. Dakle, prema hijerarhiji rod-vrsta kukac će predstavljati samo jednoj skupini, a dok će on u perspektivnoj hijerarhiji pripadati u onoliko skupina s koliko gledišta ga se promatra. Ova vrsta hijerarhije nije uvijek istinita jer je empirijska, slučajna.¹⁸

4.3. KATEGORIJSKA SEMANTIKA

Bibliografski jezici, kao i prirodni, klasificiraju svoj rječnik u kategorije. One su vrlo bitne zbog definiranja sintakse jezika. Bibliografski jezici koji upotrebljavaju sintaksu nazivaju se sintetičnima, a dok se oni koji ju ne upotrebljavaju nazivaju enumerativnima. Rječnik se dijeli na fasete (gramatičke kategorije), a njima se bavi kategorijska semantika.¹⁹ „Upravo kao što rječnik prirodnog jezika kategorizira gramatička funkcija, npr. subjekt i predikat ili vrste riječi, npr. imenica i glagol, na isti način rječnik bibliografskog jezika kategoriziraju fasete. Fasete su gramatičke kategorije bibliografskog rječnika. Primjeri su faseta kategorije tema, mjesto i oblik koje upotrebljava sustav Predmetnih odrednica Kongresne knjižnice i kategorije vrsta kompozicije, medij izvođenja, instrumentalizacija i tonalitet koje se upotrebljavaju za izradu jedinstvenih stvarnih naslova za glazbena djela.“²⁰ Drugim riječima, fasete predstavljaju skupine izraza koji su dobiveni prvom podjelom predmetnog područja u homogene ili semantički kohezivne kategorije. Kada bismo fasetu opisali kao semantički kohezivnu, to bi značilo da izrazi u njoj imaju slične referente, odnosno da recimo svi izrazi unutar jedne fasete upućuju na procese poput sviranja, slaganja ili katalogiziranja, a dok se unutar neke druge fasete mogu odnositi na fizičke predmete poput glazbenih instrumenata, odjeće ili knjiga. Julius Otto Kaiser prvi je izgradio sintetički abecedni predmetni jezik, a kategorije koje je u njemu rabio nazvao je konkretnim stvarima, procesima i mjestima. Konkretni stvari i procesi usko su povezani s specifičnostima subjekata i predikata u prirodnome jeziku, tj. gramatici. Postoje i drugi sintetički

¹⁸ Isto, str. 145-150.

¹⁹ Isto, str. 57.

²⁰ Usp. Isto, str. 127-128.

abecedni predmetni jezici koji imaju slične kategorije te svi imaju nešto što je slično subjektu rečenice. U jeziku Sustava za predmetno označivanje sa sačuvanim kontekstom (Preserved Context Indexing System – PRECIS) kategorija sustava označava ono o čemu se govori, a isto to označava i kategorija „osoba“ u Klasifikaciji s dvotočjem (Colon Classification). Dakako, postoje sintetički, predmetni i klasifikacijski jezici koji sadržavaju dvije kategorije koje nisu dio prirodnog jezika, a to su kategorije mjesta i kronološkog vremenskog razdoblja.²¹

Osim što se fasete upotrebljavaju za definiranje domene rječnika te određuju o čemu je određeni dokument, također se koriste za kreiranje sintaktičkih pravila. Dakle, pravilno oblikovan izraz u bibliografskom jeziku može se definirati pomoću faseta, odnosno tema iza koje se navodi mjesto predstavlja dobro oblikovan izraz. Sintaktička se pravila pozivaju na kategorije kako bi za sve izraze izgradila skupine.²²

5. SINTAKTIČKI SUSTAV ZA PREDMETNO OZNAČIVANJE (SSZOP)

Sintaktički sustav za označivanje predmet (SSZOP) predstavlja sustav za označivanje predmeta kojeg je osmislila i prezentirala Mira Mikačić. Sustav je izradila u okviru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a putem njega su ostale knjižnice u Hrvatskoj dobile po prvi puta prijedloge za opća pravila predmetne obrade djela. Iako u početku sustav nije bio prihvaćen, pogotovo ne od strane Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, tokom posljednjih nekoliko godina sustav je ipak testiran od strane desetak fakultetskih i specijalnih knjižnica. Osnovna značajka sustava je ta da je predmetna odrednica u njemu rečenica posebne vrste koja je prema služni objektiva, prema načinu vezivanja veznička te prema načinu govorenja izrična. Predmetna se odrednica sastavlja na temelju objektne i izrične rečenice s kojima zajedno čini zavisno složenu rečenicu i dijeli se na tri dijela: subjektni skup, predikatni skup i skup o obliku i vrsti teksta. Način slaganja riječi u rečenici jednak je onome kod prirodnih jezika, a svaki dio rečenice označava se određenim simbolom koji ima dvostruku funkciju - označavanje i redanje dijelova u rečenici budući da SSZOP u praksi ne koristi veznike i prijedloge. Subjektni skup, zajedno sa

²¹ Isto.

²² Bačić, Edita. *Primjena sintaktičkog sustava za izradbu predmetnog kataloga u knjižnici Pravnog fakulteta u Splitu.* // Predmetna obradba : ishodišta i smjernice : zbornik radova / uredile Jadranka Lasić-Lazić ... [et al.]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1998., str. 390-394.

pripadajućim simbolima, označava se ovako: subjekt (a), atribut (b), pripadanja (ba), svojstva (bb), cjeline (bc), apozicija (c), a članovi predikatnog skupa pišu se, zajedno sa pripadajućim simbolima, ovako: predikat (d), objekt (e), priložna oznaka (f), mjesta (fa), vremena (fb), uzroka (fc), posljedice (fd), namjere (fe), poredbe (ff) i načina (fg). Treći dio predmetne odrednice odnosi se na vrstu dokumenta (k) i oblik teksta (l) te se ti dijelovi moraju odvojiti kosom crtom (/), a ukoliko postoji više članova unutar istog skupa, oni će se odvajati crticom (-).Slijede primjeri:²³

BANIĆ-PAJNIĆ, Erna: *Žena u renesansnoj filozofiji*. – Slano, 2004.

Predmet knjige je filozofski pogled na položaj žena u društvu s obzirom na karakteristike renesanse kao razdoblja.

Predmetne odrednice (PO): (a) filozofija / (ha) filozofsko stajalište

RIHTAR, Stanko : *izbori u Hrvatskoj 1992. : razlozi opredjeljivanja birača – 1992.*

Predmet knjige su razlozi zbog kojih su se birači opredijelili za određene stranke 1992.

Predmetne odrednice (PO): (s) Hrvatska / (d) izbori (fb) 1992. (gb) višedisciplinarno

FALIŠEVAC, Dunja: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad: studije o dubrovačkoj književnoj kulturi* - Zagreb, 2007.

Predmet knjige je istraživanje o dubrovačkoj književnoj kulturi.

Predmetne odrednice (P): (a) Dubrovnik (ba) dubrovačka / (d) književna kultura (k) studija²⁴

²³ Mikačić, Mira. *Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996., str. 333-338.

²⁴ Isto.

6. LIBRARY OF CONGRESS SUBJECT HEADINGS (LCSH)

Library Of Congress Subject Headings (Jezik predmetnih odrednica Kongresne knjižnice) kontrolirani je rječnik termina koji je kreiran kako bi se predstavile tema i oblik monografija i serijskih publikacija u fondu Kongresne knjižnice. Nastao je 1898. godine od kada se aktivno koristi u Kongresnoj knjižnici, a prvi puta je objavljen kao popis 1909. Godine od kada ih počinju koristiti i knjižnice u Sjedinjenim Američkim Državama. Taj se rječnik kroz sve ove godine postepeno mijenjao i revidirao, a sve s ciljem da se što više približi pravom predmetnom sustavu, odnosno, razvitku sindetske strukture i ostvarenju svojevrsnog analitičko-sintetičkog pristupa izdvajanjem višenamjenskih dodatnih oznaka. Te se oznake mogu kombinirati s različitim vodećim odrednicama čija se izgradnja temelji na uputama koje je u svojoj knjizi *Rules for a Dictionary Catalog* postavio Cutter. No, s obzirom na to da je sintaksa s vremenom postala jako složena, objavljeni su priručnici za postupke s takvim odrednicama. U njima je navedeno kako se postupa s dodatnim oznakama i kojim redoslijedom se pišu.

LCSH se sastoji od faseta koje su dio kategorijske semantike: tema, mjesto, vrijeme i oblik. Slijede dva primjera sintaktičkih konstrukcija zajedno s fasetama u LCSH.²⁵

Tematska glavna odrednica-Tema-Mjesto-Vrijeme-Oblik

Umjetnost-Glazba-Europa-Dvadeseto stoljeće-Gramofonske ploče

Tematska glavna odrednica-Tema-Mjesto-Vrijeme-Oblik

Gospodarstvo-Ribolov-Hrvatska-Dvadeseto stoljeće-Ribolov

Zemljopisna glavna odrednica-Tema-Vrijeme-Oblik

Francuska-Vinogradarstvo-Dvadeseto stoljeće-Proizvodnja vina

Zemljopisna glavna odrednica-Tema-Vrijeme-Oblik

Hrvatska-Narodni plesovi-Devetnaesto stoljeće-Drmeš²⁶

²⁵ Library of Congress: Library of Congress Subject Headings. URL: <http://id.loc.gov/authorities/subjects.html> (2016-08-06)

7. SEARS LIST

The Sears List of Subject Headings, Sears List ili samo Sears opći je autorizirani popis predmetnih odrednica ili obrazaca za njihovu izradu, koji se primjenjuje pretežito u narodnim i školskim knjižnicama u SAD-u i Kanadi.²⁷ Popis se koristi za zadovoljavanje potreba manjih knjižnica koje posjeduju univerzalne zbirke knjiga zato što njima ne mogu poslužiti pomagala kojima se koriste knjižnice s puno većim zbirkama, odnosno došlo bi do pojave složenih predmetnih odrednica koje ne bi nikome bile od koristi. Prvo izdanje popisa predmetnih odrednica izdano je 1923. godine i na njemu se nalazilo oko 3000 predmetnih odrednica svih razina potpodjela i tipova. Potpodjela je bilo 16, pisale su se velikim početnim podebljanim slovom, red u kojemu su bile napisane se uvlačio, a mogle su se koristiti uz svaku predmetnu odrednicu. Kasnije su se uz svako novo izdanje dodavala nova pravila poput povećanja broja predmetnih odrednica i dodavanja klasifikacijske oznake u skladu s DDC.²⁸

8. ZAKLJUČAK

Glavni je cilj bibliografskih jezika opisati informacije koje organiziramo, što znači da će bibliografski opis od tog trenutka zastupati određeni dokument, a bibliografski će jezik biti glavni prenositelj informacije o njemu. U ovome radu naglasak je na semantici kao jednom od sastavnih dijelova bibliografskih jezika, ali od velike važnosti su i preostala tri dijela: rječnik, sintaksa i pragmatika. Rječnik služi za imenovanje entiteta, atributa i odnosa među njima, tj. on predstavlja popis izraza koji su valjani za uporabu. Sintaksa se, s druge strane, bavi redosljedom kojim će elementi rječnika postati veći izrazi, a dok je glavni cilj pragmatike ukazati na pravilnu primjenu istih. Kao poveznica na prva tri dijela bibliografskih jezika javlja se sintaksa čiji su glavni zadaci određivanje značenja odnosa među izrazima te ograničavanje i kategoriziranje istih. Dakle, organiziranje i opisivanje informacija i znanja može na prvi pogled izgledati jednostavno, no ako uzmemo u obzir brzinu kojom se količina novonastalih informacija povećava, shvatit ćemo da taj posao nije nimalo lagan. Na prvome su mjestu klasifikacijske

²⁶ Isto.

²⁷ Usp. Lešćić, Jelica. *Predmetna katalogizacija : dva primjera.* // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 40(1997), 3-4, str. 114-115.

²⁸ Isto.

sheme bez kojih ne bi bilo kvalitetne organizacije zbirke u informacijskim ustanovama. No, također su od velike važnosti i predmetni jezici jer uz njihovu primjenu svi podaci koji nas okružuju postaju informacijama, odnosno predmetni jezici služe za dodavanje značenja izrazima kroz više struktura kako bi se nama olakšao pronalazak potrebnih informacija

LITERATURA

Anić, Vladimir. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 1388.

Bačić, Edita. *Primjena sintaktičkog sustava za izradbu predmetnog kataloga u knjižnici Pravnog fakulteta u Splitu*. // Predmetna obradba : ishodišta i smjernice : zbornik radova / uredile Jadranka Lasić-Lazić ... [et al.]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1998.

Berruto, Gaetano. *Semantika*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1994.

Buckland, M. *Preoblikovanje knjižničnih službi i usluga : program*. Lokve, Rijeka : "Benja" : Gradska knjižnica Rijeka, 2000.

Horvat, A. *Knjižnični katalog i autorstvo*. Rijeka : Benja, 1995.

Kolbas, Irena. *Načela izrade jezika za predmetno označivanje*. // Hrčak - portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, 49-50 (2000), str. 154-159. URL:
<http://hrcak.srce.hr/file/35613>

Leščić, Jelica. *Klasifikacija i predmetno označivanje : priručnik za stručne ispite*. Zagreb : Naklada Nediljko Dominović, 2007.

Leščić, Jelica. *Predmetna katalogizacija : dva primjera*. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 40(1997), 3-4

Library of Congress: Library of Congress Subject Headings. URL:
<http://id.loc.gov/authorities/subjects.html> (2016-08-06)

Mikačić, Mira. *Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996.

Svenonius, Elaine. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Lokve: Naklada Benja,

2005.